

ՈՍԾՈՒՄԵՆԵՍ

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՆՈՒՆԻՆՆԵՐ ՎԻՃԱԿԸ ԿՈՒ ԳՆՈՍԿԱՐԳԻ
ՄԵՐԳԻՆԵՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆՆ

Ռ. Միլիան դասակարգը:

(Ընդունալիս)

2. Ըրուեստարաց կամ ձեռագիրաց գասակարգն անմիջապէս կը յաղորդէ երկրագործաց գասակարգին: Ընկերութեան համար այս գասակարգին օգուտն նա թէ կարեւորութիւնն ակնյայտն է: Եւ արգարեւ սակաւ շահ կ'ունենան րնկերութիւնն երկրագործաց գասակարգէն, եթէ չգտնուէին արուեստարը՝ որ մշակաց աշխատութեան արդիւնքն իրենց ջանիւքն յարկարելով, մատուցանէին ի հասարակաց կիրառութիւն: Նա մանաւանդ՝ հնար էր արգեօք երկրագործաց այնչափ յաղորդութիւն գտնել իրենց աշխատութեան, եթէ ձեռագէտք իրենց նպաստիւքն անոնց այնչափ եւ այնպիսի գիրութիւն չմատակարարէին: Դստն եւ գծուարին է մշակաց գործն. զայս ոչ որ կարող է ուրանալ. բայց այն եւս անուրանալի է՝ թէ արուեստարաց գործերէն ոչ սակաւք առաւելագոյն ծանրութիւն եւ գծուարութիւն կը պատճառեն: Կայ նաեւ այն պարագայն՝ որ ձեռագէտն հաղորդը ըլլալով գծուարութեան երկրագործին, զրկեալ է այս վերջնայն շատ առաւելութիւններէն. եւ միթէ փոքր ինչ է այն՝ որ երկրագործն իւր աշխատութեան պտուղն յառաջ քան զայս ինքնին կը վայելէ: մինչ արուեստարն իւր վաստակոց արդիւնքն գրեթէ միշտ օտարաց թողլով ի վայելուծն, ինք պէտք է շատանալ անոնցմէ ընդունած վարձուք, որ ստեպ բաւական իսկ չըլլար իւր պիտոյն հայթայթելու:

Աշխատարութիւն, ժուրութիւն, հնարագիտութիւն՝ գլխաւոր պայմանք են, որովք կրնան զարգանալ արուեստարը եւ օգտակար ըլլալ ընկերութեան: Անոր համար՝ եթէ հնար է ստեղծ արուեստագէտն իւր արուեստին աւելուցիկութեան բոլորովն անձնատուր կ'ըլլայ, մինչեւ շատանգամ իւր առողջութիւնն ու կրանքն իսկ կը զոհէ: Չիք տարակոյս՝ որ յայտ գլխաւոր նպատակն է իւր անձնական շահն, բայց այսու չի նուազիր արդիւնքն զոր կ'ունենայ՝ հասարակաց պիտոյն ու կարօտութեանց նպատակով:

Ձեռագէտք երկրագործաց պէս ինքնին եւ ի բնէ յայլոց դատեալ եւ անբաւեալ ամբողջ

ըութիւն չկազմելով, ի հարկէ պէտք ունէին միոյնի իրարու հետ միանալու եւ ամբողջ գասակարգ կազմելու: Այս պատճառաւ է՝ որ ի հին ժամանակաց սկսած են Զոյի արհիպոսոյ, Միկելանջո արուեստին կամ ձեռագիրութեան զբաղող մարդիկ ամբողջ եւ փակեալ ջոկ (ժողով, մարմն, զովորութիւն) կազմելով, աշակերտներ կ'առնուին, որ իրենց արուեստն ուսանելու որոշեալ ժամանակը կատարէին, եւ նոյն արուեստին վերաբերեալ նիւթոց վրայ բնութեան անցնելէն ետեւ, Սատար կ'ըլլային: Սատարն բաւական ժամանակ վարպետներու ձեռաց եւ առաջնորդութեան ներքեւ գործելէն ետեւ, իրաւ նոր բնութեան մը քաջ ելլէր, եւ ճարտարարուեստ գործուածով մը իւր ճարտարութիւնը ցուցնէր, կրնար ինքնակաց վարպետ ըլլալ, եւ այն ժամանակ միայն ձեռահասութիւն կ'ունենար իւր արուեստն ինքնօրէն վարելու: Ամենքն՝ եթէ աշակերտ, եթէ սատար, եթէ վարպետ, իրենց օգնական ու նպաստամատոց կ'ունենային իրենց արուեստակցաց ջոկն, որ երբ հիւանդութեամբ ու անկարողութեամբ եւ կամ որպիսի եւ ինչ պատճառաւ չկարենային գործել, իրենց զբաղական օգնութիւն կ'ընէր, նոյնպէս յամենայն առիթս ամենքն իրարու պաշտպան կ'ըլլային:

Արգարեւ մեծապէս օգտակար էին արուեստարաց այս կարգաբարութիւնք, միանգամայն այս շահը կը պատճառէին ընկերութեան, որ փոյթ տարուելով աշակերտաց եւ սատարաց յիւրաքանչիւր արուեստի քաջակիրթ ըլլալուն, անոնց գործուածքն եւս ի հարկէ ազնիւ եւ բնատիւր կ'ըլլային: Բայց ստոր դիմաց՝ այն վնասը կը պատճառէր ընկերութեան, որ ձեռագիրաց ջոկն իւր անձնական շահուն համար վարպետներուն թիւը գիտմամբ չբազմացնելով, արուեստական գործուածք հասարակօրէն ծանրագին կ'իլլէին, եւ երբեմն նաեւ անխնամ՝ ու հարեւանցի չինուած կ'ըլլային: Այս պատճառաւ հարկ էր որ ձեռագիրաց ջոկերուն հին կարգաբարութիւնք փոխուէին. մանաւանդ զի յարդի ժամանակս ձեռագործի նկատմամբ այնպիսի տարբ մուտ գտած էր, որ միայն բաւական եւ հին կարգաբարութեանց սպասարկուէր եւ ընդ միշտ ջնջուելուն:

Այն տարին է մերենայն, որոյ միջոցաւ գործատանց յառաջ բերած գործուածքն արուեստից ու ձեռագործաց նկատմամբ այնպիսի անօրինակ յեղափոխութիւն պատճառեցին, մինչեւ բոլորովն անհնարին էրաւ ձեռագիրաց ջոկերուն իրենց հին ձեռով շարունակել: Արդէն մերե-

նայից ու գործատանց էութենէն է՝ ամենեւին չափ ու սահման չունենալ, ուստի պարզապէս անոնց յերեւան ելելովն ինքնին բնականապէս խղճեան ձեռագիրտաց ջոկերուն կապանքն՝ Յառաջուն չարազանց կապանաց տե՛ղ՝ ամէն կողմ՝ անչափ անկախութիւն եւ ազատութիւն տրուեցաւ ձեռագիրտութեան եւ արուեստից, որով իւրաքանչիւր որ ձեռնհաս կ'ըլլայ որպիսի եւ իցէ արուեստի ղեաղելու, բաւական որ կարեւոր գրամագլուխն ու հրամանագիրն ունենայ:

Այսպէս յարդի ժամանակս ձեռագիրտաց ջոկք գրեթէ վերջացած են, կամ թէ անոնց լոկ արտաքին ձեւը պահուած եւ, եւ արուեստաւորք իրարմէ անընտել եւ առանձին առանձին մնալով, միասնորմայն իրենց հասարակաց շահն հոգացող ու պաշտպանող չգտնուելով, մեծագոյն մասն՝ ի հարկէ կ'ընկնի ի մրցութեան հարուստ եւ ընդարձակ գործատանց: Վասն զի մեքենայից յառաջ բերած գործունեւոր շատութեան եւ դիրքագնութեան պատճառաւ՝ մեծագումար գրամագլուխ դուրս արուեստագէտն երկայն ժամանակ չկարենալով դիմանալ, պէտք է որ ներդրութեան մէջ ինչպիսի աղքատանայ, ստիպի յետս կալ ի գործոյն: Արուեստագիրտաց այս կերպիւն իրենց անկախութիւնն ու ինքնակացութիւնն հետզհետէ կորուսանելովն, եւ մեծ գրամատեարց կամ գործատեարց ծառայութեան մանելովն, իրենց դասակարգք իսկ անշնչանք կ'ըլլայ:

Բայց իրաց այս կերպարանափոխութիւնն այն աղետալի հետեւութիւնը կ'ունենայ՝ որ շատ աւելի անստացուածոց յերեւան ելելուն պատճառ կ'ըլլայ, քան զոր ըսիք թէ կը պատճառի երկրագործաց աղքատանայէն: Նոր ժամանակի մատնագիր մի հետեւեալ խորհրդածութիւնը կ'ընէ այս նիւթոյ վրայ: Մրցողութեան կամ ընթացակցութեան անմիջական հետեւանքն եղաւ, կ'ըսէ, անստացուածոց ծագումն լընկերութեան, որ հինական փոփոխութիւն պատճառեց լընկերական կեանս: Չեւապիտաց ջոկերուն եւ իրենց առանձնաշնորհութեանց ջնջումն յառաջ բերաւ առաջին անստացուածները, քաղաքական վարձկանները: Նոյն ջոկերուն անհետանալովն այր իւրաքանչիւր ազատութիւն ստացաւ ամէն արուեստի ձեռնարկելու, եւ մի անգամ ձեռնարկածը թողով՝ այլ ինչ գործոյ զբաղելու: Ամէն մարդ կարող եղաւ իւր մարմնոյն զօրութիւնն եւ իւր ծարտարութիւնն ընծայել ու՜մ եւ իցէ զինքն ի իր արկանել կամեցողին: Իւրաքանչիւր որ՝ առանց աշակերտութիւն ընելու, առանց իւր անունն արուեստագիրտաց որպիսի եւ իցէ դասուն

արձանագրաց մէջ նշանակել տալու, առանց գործատան եւ խանութի, առանց սեպհական գրամագլուխի՝ ձեռնհաս եղաւ կրցած արուեստին գործերը կատարել գրամագլուխի պոյն, եւ անոնց ձեռնարկութեանց ամսանկցիլ: Ի սկզբան անգ եւ բնականապէս՝ անստացուած գործաւորք սակաւաւոր էին թուով, եւ իրենց վիճակն իւր թէ բացառութիւն մի էր սովորական կարգաց ընկերութեան: Բայց յետ ոչ երկայն ժամանակի՝ շատ բազմացան այլեւայլ պատճառք, զոր աստէն յառաջ կը բերենք... Այսպէս գրեթէ բոլոր վարպետները, սատարներն ու աշակերտներն անհետեցան, եւ յայժմու ժամանակին միայն անստացուածք են՝ որ կը կատարեն զմեծագոյն մասն աշխատութեանց քաղաքաց: Սեփական:

Այնչափ աւելի մեծ նշանակութիւն ունի այս խօսքն՝ որչափ այնպիսի մատենագրի գրէն ելած է, որ յառաջագոյն ջերմ պաշտպան էր արուեստից ու ձեռագիրտութեան անպայման ազատութեան:

Եւ այսմ վիճակի իրաց՝ այլ հնար չի մնար արուեստաւորաց, թէ ոչ՝ փոխանակ ձեռագիրտաց հին ջոկերուն՝ նոր տեսակ ընկերակցութիւններ կազմել, ժամանակին պարագայից համեմատ կարգադրութեամբ: Այսու միայն կարող են միջիլ եւ իրենց շահը պաշտպանել մեծ գրամատեարց եւ մեքենայ վարող գործատանց դէմ: Իսկ ընկերութիւնն կամ առհասարակ ժողովուրդն այսու չի փնտրի. որովհետեւ՝ ինչպէս օրեստորենայ փորձառութիւնը կը ցուցնէ, թէպէտ ձեռագիրտութեան բացարձակ ազատութեամբ՝ ինչ ինչ գիւրգնոյ ստացուի, սակայն ըստ առաւելագոյն մասին անպիտան եւ կարճատեւ կ'ըլլան արուեստական գործածքք:

Յ. Վաճառականաց դասակարգը միջին դասակարգաց վերին բաժինն է, եւ իւր թէ երկու նախընթացից գլխաւոր հոգի եւ կենդանութիւն տուողն: Եւ վաճառականութիւն չկայ, ոչ երկրագործն ու ոչ ձեռագէտը կ'ունենան այն եռանդն ու քաջաշխարհութիւնն՝ որոց պէտք ունին իւրաքանչիւր գործունէութիւնն յարատեւութեամբ յառաջ վարելու: Վասն զի եթէ երկրի եւ արուեստից բերքերէն այնպիսի ինչ միայն ի կիրառութիւն մտնէր, որչափ յառաջ բերողն ինքնին ձեռնհաս եւ վաճառել, այնուհետեւ անհամեմատ կը նուազէր անոնց առեւտրաւն, եւ միայն ի մերձաւոր վայրս կ'ամփոփուէր: Այսու կը փնտսէին մշակք եւ արուեստաւորք՝ անվաճառ մնալով իրենց բերքներուն ու գործածներուն մեծագոյն մասը, կը փնտսէր նաեւ ընկերութիւնն՝

առձեռնպատրաստ չունենալով իւր պիտոյից կարեւորքն: Այսպէս վաճառականութիւնն՝ այն շարժիչ տարրը կ'ըլլայ, որ գետնի եւ արուեստից բերքներն ի շրջան դնելով եւ անոնց գնողներ հագալով, օգուտ կ'ընէ թէ՛ յատալ բերողներուն եւ թէ՛ գործառնողներուն, միանգամայն մեծ շահ կը բերէ անով զբաղողին:

Վաճառականութիւնն հիմնեալ է գործունեայ զօրութեան եւ օգտաբեր շահագիտութեան իրարու կապակցութեան վրայ: Տուրեառիւ ըլլալու շահն ու վստասիկ՝ կախումն ունի վաճառաց ըստ կարի արագ վաճառուելէն, իսկ արագ վաճառումն՝ վաճառականին գործունեութեան ընդարձակ տարածութիւնէն: Ապա ուրեմն արագութիւն եւ ազատ շարժումն կենաց դաշնէն եւ վաճառականութեան: Պէտք է այն պէս տարածիլ տուրեառն, մինչեւ ոչ առդեաց հեռաւորութիւն եւ ոչ քաղաքական բաժանումներ կարենան իւր ընթացքն ու շարժումը խափանել:

Տարաբար չկայ թէ վաճառականին գլխաւոր ինքնն է իւր գրամական շահն: Բայց ինչպէս սակաւ մի յատալ յիշատակեցինք, իւր գործունեութիւնն ընկերութեան եւս շատ օգտակար է: Պատճառ եւ ազգայն եւ տերութեանց Տարաւորութեան եւ բարօրութեան զարգանալուն: Միանգամայն մեծապէս կը նպաստէ արուեստից եւ ճարտարութեանց յառաջդիմութեան, այնուզի հեռաւոր երկիրներու ճարտարարուեստ գործունեներն ի ներքս մտնանելով, իւրաքանչիւր տեղեաց արուեստագէտներն առաւել կատարելագործութեան կը գրգռէ: Սակայն գրամական շահու գիտումն ոչ պատշաճ չափը պիտի անցնի եւ ոչ միակ նպատակը պիտի ըլլայ վաճառականին: Չափազանց շահասիրութիւն՝ մոլութիւն է: Եւ շահմու վաճառականն ճաստարակաց իրողութեանց վրայ միակողմանի հայեցումս կ'ունենայ, միայն գրամական շահը կ'ըլլայ նպատակ իւր ամէն մտածմանց եւ ջանից, մինչեւ բոլորովին սեղալ մնալ իւր շահագիտութեան շրջանէն դուրս գտնուող ամէն գործառնութեանց:

Վաճառականութեան համար երկու ինչ անհրաժեշտ կարեւոր է. կարգաւորութիւն եւ դրամ: — Կարգաւորութեան նկատմամբ՝ առանց մանրամասնութեանց ինքելու՝ կը յիշատակենք լոկ գործառնութեանց ճշգրութիւնն, կըծ խոստմանց ճշգրիտ կատարումն, գործոց պատշաճական բաժանումն, որ եթէ ամէն ծանրկեկ իրողութեանց մէջ հարկաւոր է, առաւելապէս հարկաւոր է ի վաճառականութեան, ուր վերջոյի-

շեւոց պակասութիւնն ոչ միայն մեծամեծ մնասոց այլ նաեւ կործանման պատճառ կրնայ ըլլալ: Բայց կարգաւորութիւն եւ ճշգրութիւն՝ յառաջ քան զամենայն կը պահանջուի ի հաշուեգիրս վաճառականին: Այնպիսի կարեւոր եւ անհրաժեշտ պայման է այս՝ ճատատուութեան ակամութեան, մինչեւ վաճառականին արդար եւ անխաբար ըլլալուն գլխաւոր նշան կը համարուի ճատարակօրէն իւր հաշուեգրոց ճշգրութիւնն. ուր ընդհակառակն անկարգ ու թերի հաշուեկալութիւնը սովորաբար իրբեւ նոյն յատկութեանց պակասութեան ցոյց կը նկատուի:

Գրամի նկատմամբ՝ անհարկ է որ վաճառականն՝ որչափ եւ հարուստ ըլլայ, որչափ մեծ գրամագլուխ ունենայ ի ձեռին, միշտ իւր ամէն գործառնութիւնընք առձեռնպատրաստ դրամով կատարէ: Գրամին տեղը բռնելու է Վարկը, այս ինքն՝ վաճառականին վրայ պիտի վստահութիւնը՝ թէ իրենց պահանջքն (առնելիքն) որոշեալ պայմանաւորման ճշգրիտ եւ անթերի կ'ընդունին իրմէ իրական դրամով: Այս վարկին կամ վստահութեան վրայ հիմնեալ է գլխաւորաբար վաճառականութիւնն. ուստի եւ վաճառականին վարկն ոչ միայն իւր պատիւն է, այլ եւ՝ եթէ հնար է ասել՝ իւր գրամագլխոյն էական մասը կը կաշուցանէ:

Ինչ որ ձեռագիտաց համար ըսինք՝ պէտք է որ ճատատուք նաեւ վաճառականաց համար, ի հին ժամանակս վաճառականք եւս արուեստագիտաց պէս՝ առեւտրական ջուրի ունէին, որ գրեթէ մի եւ նոյն սկզբանց վրայ հիմնեալ էին եւ նոյն կամ նման կարգաւորութեամբ կը վարուէին: ԅարդի ժամանակս նոյն ջուրէ լուծեալ անհետացեալ ըլլալով, իւրաքանչիւր վաճառական ինքնին առանձին իւր յատուկ զօրութեամբ գործելու է. որով փոքր վաճառականք չեն կրնար երկայն ժամանակ ճատատուութեան մնալ վաճառականութեան մեծամեծ տանց դիմաց, անոնց հետ ընթացակցիլ ու մրցիլ: Անոր համար վաճառականաց առանձին առանձին եւ իրարմէ կղզիացեալ գործելն, եւ կամ աստ անդ մի կամ երկու գործակից ունենալն այնպէս հակառակ է իրենց շահուն՝ ինչպէս ձեռագիտացն: Եթէ այսպէս յատալ երթման իրք, առ սակաւ սակաւ անհետ կ'ըլլայ զասակարգն, եւ փոխանակ ինքնակաց եւ անկայն առեւտրական մանր գործառնութեանց, կը մնան միայն ընդարձակ գործառնութիւնք՝ որ ի հաշիւ մեծամեծ տանց կը կատարին: Ուստի միակ միջոց՝ իրբեւ միապաղաղ եւ ամբողջ մարմին՝ նոր գոյութիւն ստանալու է

ընկերակցութիւն կամ զօրօրութիւն կազմելով առանձնական նուազ զօրութիւններն ի մի գումարել, եւ այնպէս միացեալ զօրութեամբ ջանալ միջիկ մեծամեծ տանց հետ:

(Երասխանք):

Հ. Ղ. Յ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՆՈՍ ԴՈՍՏՐԵՆ ԵՏՈՒՄ

*Խաբութեաց թուոյն Գրականին մէջ, հառուածագրին մէկ բանասիրական կամ լեզուաբանական «շեղում» առիթ տաւ մեզ՝ հետեւեալ խորհրդածութեանց:

Խրաւամբ ըսած եւ հմուտ հաստատագիրք՝ թէ «Մեր (արդի) գրարար լեզուս դեռ եւս հաստատուն անհեռեւ զիսկ յեղած չէ»:

Յայտնի եւ թէ, ինչպէս ամէն հին ազգեր, նոյնպէս հայ ազգն ունեցած եւ եւ ունի դարերէ ի վեր երկու լեզու. նի՛ն՝ որ այժմ գրող լեզու միայն է, եւ նո՛ր՝ որ ժողովրդեան. — կամ սովորական առանձնեղծ՝ Գրարար եւ Աշխարհագր: Հին լեզուն կենդանութեան ժամանակն անցած եւ հասարակութեան անմատչելի մնացած ըլլալուն՝ կարգն եկաւ նոր լեզուն ալ գրող լեզու ընելու, ի սկզբան բոլորովին անմշակ, եւ հետզհետեւ փոքր ի շատեւ մշակեալ եւ ինքնակա՝ Գրաստոր որդի հայերէն առեւաւր: որոնց երկուքն ալ իր մասն ազգային աստուծոցն:

Այս ճանօթ իրականութեան դէմ՝ չդիմեմ ուսոյի շարժում՝ յանդիման ուղղեցաւ զմզգ համագիւծ թէ այսօր Հայր մէկ լեզու միայն ունի, եւ ոչ բնաւ երկու. եւ այն է մեր նախնեաց գրարարն որ դեռ կենդանի է եւ չէ մոռնալ, եւ ոչ իսկ կրնայ մեռնիլ՝ քանի որ Հայ կայ ու կ'ապրի աշխարհէս երեսը: Սոյն նորահաս վճիռն որ թերեւս անհասական անտեսութիւն էր, եւ լոկ երեւակայական զազափար՝ առարկական իսկութենէն շատ հեռու, զոչդ գիծ կը կազմէր ուրիշներու համոզմանն հետ՝ թէ Հայն այսօր մէկ լեզու միայն ունի, եւ այն է իւր արդի լեզուն զոր կը խօսի եւ կը գրէ: Բայց երկու անմիաբան կողմերն հասարակայն կը ձգտէին միարան գիտութեւ վճիռներն, որ էր Մեծ-Խիւ լեզուն, որ եպպէ հարկաւոր է բնագիտութեան. որով հարկ կ'երեւար երկու լեզուներէն մէկը խաբանել: Այսպէս նոյն եւ միեւնոյն նպատակը՝ նիւթ եղած հակասականութեան՝ երկարատեւ զայրազին պայքարներ յարցը բանիւ եւ գրով՝ երկուց կողմնակցութեանց մէջ, զորոնք գէ՛մ առ գէ՛մ ծակաւ առ ծակաւ կազմած յասպարէզ հանած էր. — Թէպէտ զէնքերը վար թող արուելէն ետեւ՝ «Մոտիկ պայքարը» ծանցողեցան այնչափ ստատիկ ոգէտորեալ բանականութիւնները: Մինչդ զեւ առաջնները, «Գրարարանը» ծանշնալ չէին ուզէր զաշխարհագրար, «այն գիպուածական եղծմանց եւ

ապականութեանց կոյտը», մինչեւ՝ ինչպէս բոխէ՝ ուրանալ անորոշաւ գոյութիւնը, — երկրորդ կողմն «Աշխարհագրարանը» համոզուած էին թէ նախնեաց լեզուն ոչ եւս մեր լեզուն է՝ այլ մեր նախնեացն, ուստի եւ խաբանելի է եւ խաբանելալ է: Չիմացանք՝ թէ այն անվերջ խառնածայն կռիւններուն մէջ կողմերն իրար հասկեցան արեւոք. այս միայն տեսանք՝ որ իւրաքանչիւր դը վերջնական յաղթութիւնն իւր կողմը համբաւեց, բայց պատմական արդիւնքն այս եղաւ՝ որ երկու հակառակ ուղղութեամբ միացանք ի գործնական երկու լեզուներէն մէկ նոր եւ իբր թէ երրորդ բաղադրութիւն հանելու: — Ի՞նչ է այս բաղադրութիւնը:

Ասէ՛ք իբր 40 — 50 տարի յառաջ ունենիր հաստատուն գրարար մը եւ հաստատուն աշխարհագրար մ'ի գործածութեան. որոնց կերպն ու ձեւն որոշ էր ըստ բաւականի: Ի՞նչէնք հասարակուն, ըստ որում երկուքն ալ յեղեալ էին հզօր հեղինակութեանց վրայ, որ միայն արժէք ունի բանասիրութեան տաներն առաջ: Յեղեալ էր հինն՝ ինչպէս հարկ էր որ ըլլար՝ նախնեաց հեղինակութեան, եւ նորը՝ ժողովրդեան այսինքն առաջնութեան հեղինակութեան վրայ, որ նոյնպէս հարկ էր, հանդերձ հետզհետեւ նորագոյնութեամբ, ուղղութեամբ եւ յաւելուածովք որոնց պէտք ունէր, եւ յոյս կու տար ի սուղ ժամանակի կանոնաւոր կառարկադործութեան, — եթէ՛ ինչպէս սկիզբն եղած էր՝ տեւէր մնար իւր բնական սահմանին մէջ. յարմարելով նոր դարուց պահանջմանց, բայց պահելով արեւելեան եւ մասնաւոր ազգային նկարագիրը, յարգելով լեզուական եւ քերականական ընդհանուր եւ մասնաւոր օրէնքները, եւ զիստարարար շեղմանելով ու չնջնելով ինչ որ աշխարհագրարն ի գրարարն առած պահած ունի անարատ անընդհատ աւանդութեամբ:

Ի՞նչ բրինք արեւոք երկուքն մէկը կանգնելու կամ տրեւքնելու հրաշայտ պայքարներէն ետեւ: Պարզեցաւ յանկարծ անգիտութեան (amorphie) զրոշ՝ հեղինակութեան յուճը թօթափելով. որով՝ հարկ է փութանք հաստու բանիւ բանք՝ թէ այսօր ոչ հին մնաց ոչ նոր, ճշգիւ խօսնելով: Լքինք զգրարարն եւ եղծինք զաշխարհագրար: Այսօր գրարար զրէլ ծաղալ նիւթ դարձած է. աշխարհագրարը նորահաս գոյնզգոյն կերպարանաց ներքեւ նորանշան երեւոյթ՝ մըն է եղած. գրծ կամայական. իբրեւ անտէր նիւթ մ'որ իւրաքանչիւր դը՝ բաւական թէ անբաւական՝ ազատ է կտրել կցել, երկայնել կարճել, քշտել խեղել ձեւել ըստ իւր համոյն եւ ըստ իւր գիտութեան չափուն, եւ ի հարպարակ հանել. — նոյնպէս եւս գրարարն յաշխարհագրարի: Այլ եւս աւելորդ է այս անդադար յեղեղով փոփոխութեանց մէջ անկողն փոփոխել հաստատուն, այս շփոթութեան մէջ փոփոխել քերականութիւն, կանոնաւորութիւն, միակերպութիւն, եւայլն, լեզուաց եական պայմանները: Եւ լեզու մ'որ քերականութիւն չունի՝ լեզու չէ, կամ թէ արժանի չէ գրուորի բարձրանալու: Մինչեւ մաս անտեսեալ ինչպէս գրարարը՝ նոյնպէս աշխարհագրարն, բոխք, ունի իւր յատուկ քերականութիւնն, որուն հեղինակն էր ինքն ազգը, այսինքն

1 Յն թիւ 8, Օգոստոս, էրեւ 115: